

ONDOKUZUNCU ASIRDA FRANSA'DA İÇTİMÂİYÂT

(İkinci Devre)

- Mâba'd ve son -

Bu usûle gelince, teferruata ait kaideler bertaraf edilince, iki maddede kamilen hülâsa edilebilir :

1 İçtimâî hâdiseler nev'i kendilerine münhasır [Suis generis] hâdiselerdir. Bunlar kendilerine has mahiyeti hâizdirler. İçtimâî bir alem hakikaten mevcuttur. Ve bu alemle ruhî alem arasındaki fark ruhiyat ile hayatiyat arasındaki ve hayatiyat ile madeniyat beynindeki farkların aynıdır. Şüphesiz *ma'serî hayat* [*Vie collective*] tasavvurlardan [*Représentations*] mürekkebirdir ve ma'serî tasavvurlarda ferdî tasavvurlardan husûle gelir. Çünkü cemiyetin yegane mevzû'u fertlerdir. Fakat ma'serî tasavvurların nev'i evsafı ferdî tasavvurlarda görülmez. Bunları husûle getiren terkihi kemyevidir. Ve bu terkihi ile vücuda gelen mümeyyiz sıfatları, bu terkihi dahil olan unsurlar münferid bir halde iken hiçbir sûretle hâiz değildirler. Hususî, ferdî şuurlar, yekdiğeriyle birleşerek, yekdiğeriye amel ve aksülamelde bulunarak, zûbân ederek yeni bir şe'niyet doğururlar ki bu da cemiyetin vicdanıdır. Zümrelerin ruhiyeti fertlerin ruhiyeti değildir. Zira zümre ruhiyeti bir arada imtizac etmiş birçok hususî ruhların muhassılasıdır. Bir cemiyetin kendine mahsus düşünme ve duyma tarzları vardır ve bu cemiyet âzâsı bu tarzda düşünmeye, hissetmeye serfurû ederler ve bu tarzlar bu fertlerin yalnız başına kaldıkları halde düşünme ve hissetme tarzlarından büsbütün başka mahiyettedir. Fert yalnız başına kalmış olsaydı, hiçbir zaman ilahlar fikrine, ustûrelere, dinî rusûsa vs. benzer hiçbir şey tesis edemezdi. Bütün bu itikadların, âdetlerin, ferdî fikirlerin bir istitâlesi olmadığını isbat eden şey, kendilerini ferde icbaren kabul ettiren bir nüfuz ve kudrete

malik bulunmalarındır. Bu da fertten gelmeyip bilakis fert haricinde ve fertten ulvî bir menbadan sadır olduklarına delildir. İşte bundan dolayıdır ki bu nüfuz kudretini içtimâî hâdiselerin mümeyyiz sıfatı addettik. Bunları tedkik edecek usûl, ilmî hiçbir usûlün taklidi olmayarak sûret-i kat'iyede içtimâiyat usûlü olmalıdır.

2 Fakat bu usûl bundan dolayı da *şey'i [objectif]* olmalıdır. İçtimâî hâdiseler de diğer tabiat hâdiseleri gibi hariçten tedkik edilmelidir. İnsaniyu'l-merkez nokta-i nazardan olan bir usûl diğer ulûm-i tabîiyede nasıl doğru değilse, içtimâiyâta da doğru değildir. İçtimâî tekamül, herkesin bizzat zihninde bulunan bazı mefhumların tedricî kuvveden fiile ihracı zannedildiği zamanlarda (Auguste Comte'un beşediyet mefhumu, Spencer'in teâvün mefhumu gibi) ilmi vücuda getirmek için insanın bizzat kendi üzerine rücu ederek zihindeki bu esas mefhumu anladıktan sonra ta'lîl vasıtasıyla, muhtevi olduğu her şeyi istihraç etmesi kafi geliyordu. Bizzat hâdiselerin tedkiki, bu nokta-i nazardan ancak tâlî bir ehemmiyeti hâizdi. Bunlar, muhakemeyi tefsir ve izaha hizmet ederdi. Delilin esasını teşkil etmezlerdi. Fakat eğer içtimâî hâdiseler münferid fertlerin bir eseri değilse,-şüphesiz fertlerin de iştirak ettiği fakat fertten başka daha birçok şeylerin de müdahale ettiği- bir imtizacın muhassılası ise, bu terkiplerin neden ibaret olduğunu, ne gibi tesirler icrâ ettiğini anlamak için bir alim kendinden harice bakmalıdır. Çünkü bu terkipler hariçte vukubuluyor. Fizik ve kimya uleması fizik ve kimyevî hâdiseler karşısına nasıl bir halet-i zihniye ile çıkıyorlarsa, içtimâiyâtçı da içtimâî şeyler karşısında aynı zihniye bulunmalıdır. Yani bunlar bir takım ferdî fikirlerin, hislerin ifadesi gibi değil, kendisince meçhul ve mahiyeti ile tarz-ı terkiğini tayin etmesi icabeden kuvvetlerin mahsulü gibi telaki etmelidir. Bu nokta-i nazardan bu usûl natüralist bir usûldür. Çünkü içtimâiyâtçıya, ulûm-i tabîiyede kaideten cari olan bir vaziyet-i ruhiye emrediyor. Fakat kelimenin mana-yı cârisiyle natüralist değildir. Çünkü alem-i içtimâiyî diğer tabîî alemler içine idhal etmiyor. Bilakis içtimâiyâta kendi şahsiyeti ve orijinalitesinin verilmesini talep ediyor. Ve usûlün takip ettiği natüralizm haddizatında içtimâiyâta ait bir natüralizmdir.

Yukardan beri zikr ve tarif ettiğimiz bütün nazariyeler aynı bir tekamülün muhtelif devreleri gibidir. Filhakika bunların hepsi aynı düşünceden çıkıyor, içtimâî hâdiseleri tabîi yani kainatın diğer hâdiseleri gibi akli addediyor. Bütün maksat bu hâdiselerin yekdiğerine, kanun denilen muayyen nisbetlerle merbut bulunduğunu tasdik etmektir. Aynı zamanda zikrettiğimiz bütün alimler biliyorlardı ki bu kanunları keşfedebilmek için müsbet bir usûl takip etmek yani fikriyatın muhtasar tarzları yerine hâdiselerin kemal-i sabr ile müşahedesini ikame eylemek lazım geliyordu. Şimdi, ci-het-i istikameti itibarıyla evvelki mesleklerle bir teza-d-ı tam teşkil eden ve bir nokta-i nazardan ilmî bir irtica teşkil eden bir eserden, Mösyö Tarde'in eserinden bahsetmemiz kalıyor.

Şüphesiz, müesseselerin mukayeseli tarihinin şimdiden vasıl olduğu neticeler karşısında artık, cemiyetlerin ilmî bir sûrette tedkiki imkanının sadece inkar edilmesi kabil değildir. Tarde bile bir içtimâiyât yaptığına kaildir. Yalnız o içtimâiyât dediği şeyi öyle bir tarzda anlıyor ki bu ilim tam manasıyla bir ilim olmaktan çıkarak gayret hususî bir nazariye halini alıyor ve bunda en mühim vazife muhayyileye kalarak zihin kendisini ne delailin muntazam mecburiyetlerine ve ne de hâdiselerin kontrolüne tabi ad-detmiyor. İçtimâî hâdiselerde de bir intizam mevcut olduğu hal-ı hazırda inkar edilemez. Fakat bu intizam o kadar mütemekkin [Contingent] addediliyor ve gayr-i kabil-i fehm tesadüflere o kadar mevki ayrılıyor ki fikir bu kadar az hakiki bir şe'niyete merbut olamıyor ve ayrı ayrı mefhumlar bu kadar mütemevvic, vuzuhsuz bir maddeyi ifade edemiyor.

Filhakika Tarde'a göre bütün içtimâî hadiseler ferdî icatların taklit ile sirayet ve intişar eden mahsulünden ibarettir. Bütün itikadlar, bütün âdetlerin menşei, mûmâileyhe nazaran, ferdî bir di-mağdan çıkmış orijinal bir fikirden ibarettir.

Her gün buna benzer binlerce icat vukû'a geliyor. Yalnız bunlardan bazıları muvaffak olamadığı halde, bazıları muvaffakiyete mazhar oluyor. Cemiyetin diğer âzâsı, gerek kendilerine faydalı görüldüğü için ve gerek mucidin şahsı, kendinden çıkan her şeye

sârî bir nüfuz ve âmirane sahip olduğu için kabul ediyor. Bu icat bir kere taammüm ettikten sonra artık ferdî bir hâdise olmaktan çıkarak ma'şerî bir hâdise haline giriyor. Halbuki Mösyö Tarde'ın farzettığı gibi bir icatlar ilmi mevcut değildir. Zira bu icatlar ancak mucitlerden çıkar. Mucit ise bir dehadır ve *deha* [*accident suprême*] ve sırf tesadüf mahsulüdür. İsmarın iki unsuru, yekdiğerini evvelden keşif ve tahmin etmeden ve uzaktan birbirini tanımadan tesadüf ettikçe, yekdiğerini düşünerek intihab etmeden çiftleştikçe ve bu körükörüne ve tesadüfî çiftleşmeden bazen keşif ve icad menbaı dâhiler vücuda getiren ferdî garabetler doğdukça... bu, böyle devam ettikçe denilebilir ki, içtimâiyatta tesadüfün rolü azim ve diğfer âmillerle gayr-i kabil-i kıyas bir derecededir¹⁶⁶.

Şüphesiz dâhi bir kere malum olduktan sonra onda yeni fikirler tevliid eden zihni ve ruhi tertibat ve teşekkülatı teshil eden esbabın neden ibaret bulunduğfu araştırılabilir ve şüphe yok ki Tarde'ın icat kanunları dediğı şeyler de bundan ibarettir. Fakat her türlü teceddüdün asıl âmili bizzat dehadır. Dehanın yaratıcı mahiyetidir. Bu ise büsbütün tesadüfî sebeplerin mahsulüdür. Diğfer taraftan, mademki içtimâî esrarengiz menbaı onda bulunuyor, bu sûretle tesadüf, içtimâî hâdiselerin esası olmuş oluyor. Filan itikadın veya falan müessesenin, tarihin yalnız filan devresinde, muayyen filan muhit dahilinde zuhur etmesi mutlak sûrette zarurî değildir. Tesadüf mucit ve dâhiyi daha evvel veya daha sonra vücuda getirdiğine göre, aynı bir fikir veya birçok asırlar zarfında tenemmu eder veya birdenbire zuhur ediverir. Bundan dolayı birçok icatlar, her hangi bir silsile dahilinde yekdiğerini tevâlî eder. Bunlar birbirlerini reddetmeyen, bilakis yekdiğerlerine muavenet edebilecek bir mahiyette olanlardır. Bunlar her ne kadar ekseriya iki muhtelif ve muvasalasız memlekette hemen hemen müşabih bir sıra dahilinde zuhur etseler de, aksi sıra dahilinde tekâubleri de daima imkan dahilindedir. Şüphesiz bunların hiçbir sıra takip etmeden tevalî ettiklerini farzetmek hatadır. Fakat gayr-i kabil-i tahavvül bir sıra hatta yegane bir tûrmal sıra takip ettiklerini zannetmek de bir hatadır. Tarde kendi nazariyesine tevfiikan *Hukukun Tahavvülleri* namındaki eserini baştan aşağı hukukî tekamülün, en tesadüfî garabetler arzetmiş olduğunu isbata hasretmiştir. Mu-

166 Tarde, *Logique sociale*, 166-167.

kayeseli hukuk tarihinin öğrettiği şeylerin aksine olarak, mesela ailenin monogami (vahdet-i zevciye) ile başladığı gibi, taaddüd-i zevcat ile de başlamış olabileceğini, valide tarafından teselsülün tarihî tekamülde zarurî bir safha olmadığını vs. isbata kalkışmıştır. Bu sûretle Auguste Comte'un nihayet içtimâî hâdîseler alemine de idhale muvaffak olabildiği ve haleflerinin de tasrih ve takviyeye çalıştıkları kanun mefhumu, burada muzlim ve mestur gibi kalmıştır. Bu gibi şeylerin heva ve hevese tabi buldukları kabul edilmekle, bu hal-i zihne de müsaade edilmiş oluyor.

— 5 —

İçtimâî mesleklerin bu hülasası bizzarûre nâtamamdır. Bunlar arasında içtimâiyât tarihinde az çok mühim bir safha teşkil edenleri intihab ile iktifa ettik. Hatta Letourneau'nun eserleri gibi, maddî hacimleri itibarıyla olsun hâiz-i ehemmiyet olan âsârı sükut ile geçiştirdik. Mûmâileyhin, ailenin, hukukun, milletin, terbiyenin, edebiyatın vs. tekamülüne dair yazdığı eserler hiç şüphe yok devamlı bir sa'yin neticesidir ve bazen bunlardan birçok istifadeli şeylere tesadüf olunabilir. Fakat vakalar, bu kitaplarda karışık, usûlsüz ve hele tenkidsiz bir sûrette üstüste yığılmıştır. Bu hâdîseler pek sadedilâne tarz-ı telakkileri isbata hasrolunmuştur. Bundan dolayı bu âsârın asr-ı hazır tefekküratına hiçbir tesiri olmamıştır. Başka sebeplerden dolayı Lapouge ile antroposyoloji mektebi üzerinde de tevakkuf etmedik. Evvela, içtimâiyâtı antropoloji içine idhal eden bu mektebin, içtimâiyât tarihi içinde bir mevki olabilir mi? Sonra, bu mesleğin ibtina ettiği ilmî esaslar, Manouvrier'nin de gösterdiği vechile pek meşkûktur.

Fakat içtimâiyât meslekleri tarihçesi, bâlâdaki noksanları da itmam edilse bile, son seneler zarfında Fransa'da içtimâiyât faaliyetleri hakkında yine kafi bir fikir veremez. Gerek bu nazariyeler etrafında, gerek buna mülhak meseleler üzerine birçok münakaşalar açılmış ve bundan bir takım kitaplar, makaleler çıkmıştır ki burada mevzu-i bahis edemeyiz. Bunlar meyanında, Dumont'un Dépopulation'u, Richard'ın Origine de l'Idée du droit'si, Worms'un Organisme et société'si, Coste'un Sociologie objective'i, Bouglén'in Idées égalitaires'i, Bernes'in Methode sociologique nam kitabı vs.

zikredilebilir. Bu gibi tedkikat hakkında son zamanlarda hasıl olan fikr-i merak ve tecessüs, kitabın adedini de çoğaltmaktadır. Onbeş sene evvel içtimâiyât kelimesi hemen hemen hiç müstamel değilken ve içtimâiyât bir nevi adem-i teveccühle karşılanırken bugün bu kelime ağızlarda dolaşüyor ve hatta sûi istimal bile ediliyor. Bu ilim de avama kadar inmiş bulunuyor. Herkesin nazarı bu yeni ilim üzerine dikilmiş, ondan birçok şeyler bekleniyor. Bu sûretle bu asır nihayetinde, başlangıçta zikrettiğimiz harekete müşabih ve esasen aynı sebeplere tabi bir hareket-i fikriye husûle gelmiştir. Hiç şüphe yoktur ki bu sûretle inkişaf bulan hayat biraz gürültücüdür ve kuvvetler şâyân-ı esef bir sûrette israf olunuyor. Fakat her ne olsa, yine hayattır. Bu hayat biraz taht-ı inzibata alınsa, ikaz olunan şevk ve gayretler usûlsüz bir sûrette sarfolunacak yerde tecemmü' ve teşekkül etsin, herkes uhdesine muayyen bir vazife alsın; bu hareketin sûret-i umûmiyede fikirler tarihinde ve sûret-i mahsusada içtimâiyât tarihinde mühim bir mevki tutacağı şimdiden ümit olunabilir.

Her şey gösteriyor ki memleketimiz bu ilmin inkişafında büyük bir rol oynayacaktır. Filvaki içtimâiyâtın zuhuruna iki sebep vardır ve bu sebepler de içtimâiyâtın terakkisini teshil edecek mahiyettedir. Bu sebeplerden biri an'aneciliğin, mahsus bir sûrette za'fa uğramasıdır. Bir memlekette dinî, siyasi, hukukî an'aneler metanet ve âmiriyetlerini muhafaza ederlerse, her türlü tahavvül istidadının önünü alırlar ve bundan dolayı da tefekküratın uyanmasına mani olurlar. Her şeyin olduğu gibi kalması lüzumuna inanıldığı takdirde, bunların istikbalde ne olacağı ve binaenaleyh hal-i hazırda nasıl olduklarını düşünmeye mahal yoktur. İkinci âmil, aklî namı verilebilen bir halet-i zihniyettir. İçtimâî hâdiselerden müteşekkil daireyi aklın kanunlarına tabi kılmaya cesaret edebilmek için aklın kudretine iman etmiş olmalıdır. Çünkü bu daire dahilindeki şu'ûn ve hâdisat o kadar muğlaktır ki ilmin düsturlarından daima kaçır gibi görünürler.

İşte Fransa bu iki şartı en son derecede hâizdir. Bütün Avrupa memleketleri içinde eski içtimâî teşkilatın en ziyade altüst olduğu bir yerdir. Memleketimizde bütün bu teşkilatı yıkarak boş bir tahta haline getirdik ve bu sûretle temizlenen toprak üzerinde hiç yoktan tamamıyla yeni bir bina vücuda getirmek lazımdır.

Bu teşebbüsün mübrem ihtiyacını bir asırdan beri hissettiğimiz halde, daima tebşir ve daima tehir ettik ve şimdi ise ihtilalin ertesi senelerindekinden fazla ilerlememiştir. Diğer taraftan, her ne denilirse denilsin, memleketimiz bir Descartes memleketidir. Her şeyi muayyen mefhumlara irca etmek hususunda gayr-i kabil-i mukavemet bir ihtiyaç hissediyoruz. Şüphesiz Descartes mesleği akli-yûn mesleğinin eski ve mahdut bir şeklidir ve bu meslekte sebat etmemizde bir mana yoktur. Fakat bu mesleğe tefavvuk etmek ne kadar lazımsa, bunun prensibini muhafaza etmek de o kadar lazımdır. Kendimizi daha mu'zil tarz-ı tefekkürlere alıştırmalıyız. Fakat her ilmin esasında olduğu gibi Fransız zihniyetinin de esasını teşkil eden bu sarih ve vâzih fikirler mezhebini muhafaza etmeliyiz.

Mamafih, bu ümidimiz muhik olmakla beraber, tehlike de büyüktür. Bilhassa nazik bir devre geçiriyoruz. İçtimâiyâta o kadar çok şey bekleniyor ki eğer vaatlerini incâz etmezse, itibarını kaybeder. Eğer bu faaliyet gayr-i müsmir kalırsa, efkâr-ı âmme pek çabuk yorularak sükûnun âğuşuna iltica eder. O zaman bu asır evâsıtını herkesin nazarında berbat etmiş olan fikrî sükun yine baş gösterir ve akıl için bir felaket olur. Şüphesiz bir ilim birçok zaman için asla sükuta mahkum edilemez. Er geç son söz ilmindir. Fakat ilmin mağlubiyetleri ne kadar muvakkat olursa olsun, bundan ictinab için her şeyi yapmalıdır. Zira hiç olmazsa faydasız yere zaman sarfedilmemiş olur. İlmî bir aksülamel mesaili tehir edebilir. Fakat hiçbir zaman halledemez ve bir gün olur ki bu meseleler yine mevzu-i bahis olur ve o zaman her şeye yeniden başlamak lazım gelir¹⁶⁷.

Mütercimi : Necmeddin SÂDİK

Emile DURKHEIM

*
**